

"Sakâlîbe" Unsuru ve İslâm Dünyasına Giriş

-İslâm Kaynaklarına Göre-

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nadir ÖZDEMİR*

Atıf / ©- Özdemir, M.N. (2011). "Sakâlîbe" Unsuru ve İslâm Dünyasına Giriş-İslâm Kaynaklarına Göre-, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 (1), 89-107.

Özet- Sakâlîbe, Hz.Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan gelmektedir. Ortaçağ İslâm kaynaklarında Slavlar ile Slav kökenli kölelere bu isim verilmiştir. Farklı boylara ayrılmışlar, farklı coğrafyalara dağılmışlardır. Bulgarlar bu boylar arasından devlet kuranlardır. Sakâlîbe, savaşlarda esir olarak ele geçiriliyordu. Ayrıca Bizans ve Harezmi köle pazarlarından satın alınıyordu. Abbasi ve Endülüs Emevi halifeleri onlara önem veriyorlardı. Haremde Sakâlîbe cariyeler de vardı. İçlerinden hadım edilenleri haremde istihdam ediliyordu. Askerî yetenekleri sebebiyle orduda istihdam edilen Sakâlîbe de vardı.

Anahtar sözcükler- Sakâlîbe, köle, hadım, Abbasi, Halife, Ortaçağ, Kuzey Afrika, Bizans, Endülüs

Giriş

Müslümanların İslâm'ın ilk döneminden itibaren çeşitli unsurlarla temasta buldukları bir gerçektir. "Sakâlîbe" nin İslâm dünyasına girişini hicri birinci yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Emevilerin (m.661/h.41-m.749/h.132) gerçekleştirdiği fetihler farklı coğrafyalarla tanışma ve farklı insanlarla kaynaşmayı, halifelerin çeşitli milletleri yakından tanımasını ve bu insanlara görev vermelerini sağlamıştı.

* Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi DKAB Eğitimi Bölümü, e-posta: mehmetnadir72@gmail.com

Bilindiği gibi Abbasiler dönemi (m.750/h.133-m.1258/h.656) farklı milletlerin ve etnik unsurların kitleler halinde Müslüman oldukları ve İslâm coğrafyasında yer buldukları bir dönemdir. Bu milletlerin her biri yeni katıldıkları topluma önemli katkılarda bulunmuşlar ve halifeler tarafından saraydaki çeşitli görevlerde istihdam edilmişlerdir. Aynı durum Abbasilerin çağdaşı olan Endülüs Emevileri (m.756/h.139-m.1492/h.898) için de geçerlidir.

Çalışmamızda *Sakâlîbe* kavramı ve özellikle Müslümanların *Sakâlîbe* ile temasları üzerinde duracağız. Bu bağlamda özellikle Endülüs Emevileri ve Abbasilere temas edeceğiz. Ayrıca söz konusu unsurun ilk Müslüman devletlerde nasıl istihdam edildiklerine de değineceğiz. Siyasî ve sosyal faaliyette bulunan her millet ve topluluk incelemeye değer olduğu gibi günümüz Avrupası'nın ve özellikle de İspanya'sının tarihinde yeri olan *Sakâlîbe* de incelenmeye değerdir.

Çalışmamızın Ortaçağ'da birbirleriyle temas eden ırkları tanımamıza ve günümüz medeniyet birikimini anlamamıza katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

A. SAKÂLİBE UNSURU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. Sakâlîbe'nin Kökeni

"*Sakâlîbe*", Mâr b. Yafes b.Nuh'un çocuklarından. Diğer *Sakâlîbe*¹ ırklarının soy-ları da ona ulaşır.² *İbnü'l Cevzî* ise *Sakâlîbe*' nin Hz. Nuh'un oğlu Ham'ın soyundan olduğu kanaatindedir.³ Bazı kaynaklarda yurtlarının Mağrib ülkeleriyle birleştiği konusunda rivayetler mevcuttur.⁴ *Sakâlîbe*'ye "Benî Eşkitaz" da denirdi.⁵

¹ *Sakâlîbe* (صقالبة) Müfredi Saklab (صقلاب), Saklabî ve Sıklabî şeklindedir. (E. Lèvi-Provençal, "Sakâlîbe" *İA*, İstanbul, 1966, X, 89-90.) Bu ansiklopedi maddesinde Saklabî kelimesi (Ş) harfiyle yazılmıştır. Biz burada (S) harfiyle yazmayı tercih ettik. Zira kelime Arapça olduğundan aslına uygun bir telaffuzu uygun bulduk.

² Mes'udî, Ebu'l Hasan Ali b.Hüseyin, *Murucu'z Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*, thk. Said Muhammed el-Lehhâm, Beyrut, 1417 / 1997, II, 33.; Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l A'sa fi Sinaati'l İnşa*, şrh. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1407 / 1987, I, 422.; Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Ya'kub b. Ca'fer b. Vehb, *Tarihu'l Ya'kubî*, Beyrut, 1379 / 1960, I, 16.

³ İbnü'l Cevzî, Abdurrahman b.Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l Müluk ve'l Ümem*, Beyrut, 1992, I, 250.

⁴ Mes'udî, a .g .e. ,II, 33.

⁵ Kalkaşendî, a .g .e. ,I, 422.

Ortaçağ İslâm kaynaklarında *Sakâlîbe*, Slavlarla, Slav kökenli köleler için kullanılan bir kavramdır. Sakleb kelimesinin çoğulu olan *Sakâlîbe*, Avrupa'nın doğusu ve güneyi ile Asya'nın kuzeyinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılan Grekçe s(k)labos (Slav, Sloven) isminin Arapçalaştırılmış şeklidir. S(k)labos, Ortaçağ'da Avrupa'ya göç eden kalabalık Slav kitlelerinin köleleştirilmesi sebebiyle zaman içinde s(k)lave şeklinde köle anlamını da kazanmıştır.⁶ Slavların tarihi Grek-Roma medeniyetine dayanır. Diğer bir ifadeyle Slav tarihi Roma tarihi ile bağlantılıdır.⁷

Saklab (Sakâlîbe) Slav ve Fin kavimlerinin atalarıdır.⁸ *Barthold*, Slav kölelerin Bulgaristan'dan geldiğini⁹ ifade etmektedir. *Carl Brockelmann* ise "*Sakâlîbe*" veya "İslav" (Slav) kavramlarının Avrupa kıtasından olan harp esirleri için kullanıldığını iddia etmektedir.¹⁰ Esasen Saklab, Slav demektir. İç Bulgarlarına ve bazı Güney Ruslarına da Slav (Saklab) denilir. *Hududu'l-Âlem* yazarı bu şekilde tespitte bulunmakla birlikte kanaatimizce bu tespit sorunludur.¹¹ Zira *Sakâlîbe* tanımı sadece slav ırkı için kullanılmamaktadır.

İbn Fadlan Türklerden söz ederken Slavlar ile Rusları birbirinden ayrı olarak zikretmektedir.¹² Oysa tarihen sabittir ki Ruslar, Slav ırkına mensupturlar. *E. Lèvi-Provençal* ise *Sakâlîbe*'nin İstanbul ile Bulgar memleketi arasında Hazarlara ve hudut ülkede meskun çeşitli göçebe kavimlere işaret ettiğini ifade etmektedir.¹³ Bu göçebe kavimler içinde farklı *Sakâlîbe* topluluklarından da söz edilmektedir.

⁶ Ahmet Taşağıl, "Sakâlîbe", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 3,4; Ayrıca bkz. Peter C. Scales, *The Fall of the Caliphate of Cordoba Berbers And Andalusis in Conflict*, E. J. Brill, Leiden-New York, Köln, 1994, s. 133.

⁷ Vladimir Milkowicz, "The Slovenian And Servian-Croatian Race", *History of the World, The World's History*, Ed. H. F. Helmolt, London, 1907, s. 271.

⁸ Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s. 18; bkz. Ğitas Ni'me, "es-Selefiyyun", *el-Mevsuatu'l-Arabiyyetü*, Dımaşk, 2005, XI, 56.

⁹ V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990, s. 253.

¹⁰ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992, s. 154; Ancak Slav ile *Sakâlîbe*'yi kökenlerinin farklı olması yönüyle birbirinden ayrılabilir. Çünkü Slavlar Asya kökenli bir ırktır. Geniş bilgi için bkz. (Kemal Beydilli, "Rusya", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 253-265.)

¹¹ *Hududu'l-Âlem*, çev. (ing.) V. Minorsky, London, 1937, s. 158.

¹² İbn Fadlan, a. g. e., s. 108, 109.

¹³ E. Lèvi-Provençal, "Sakâlîbe" *İA*, X, 46.

2. Sakâlîbe Toplulukları

Sakâlîbe'nin içinde Hıristiyan olanları olduğu gibi bir kutsal kitaba ve dine inanmayanları da vardı. Kaynaklar onların dinleri yeterince tanımadıklarını kaydeder. Çeşitli yöneltimler oluşturan *Sakâlîbe*'nin bilinen bazı boyları şunlardır;

1-*Mâcek* (ماجك) diye de bilinenlerdir. Bunlara "*Yunan*" da denir. Ardından diğer *Sakâlîbe* çeşitleri gelir. İçlerinde devlet kuranlar vardı. Bunlar *Sakâlîbe* ırkları içinde en büyük olanlarıdır.

2- Ardından *Sakâlîbe* ırklarından "*Istibrane*" (اصطبرانة) gelir. Onlara "*Saklabic-Saklaic*" de denilir.

3- "*Delâvene*" (دلاونة) ismiyle tanınan *Sakâlîbe* vardır. Ülkelerine "*Vâc Allaf*" veya *Van Allaf* (واج علاف) denirdi.

4- *Sakâlîbe*'nin içinde "*Namcîn*" (نامجين) şeklinde isimlendirilen bir grup da vardı. Ülkelerine *Azâne* (عزانة) denirdi. Bunlar cesur ve saldırgan olanlarıydı.

5- "*Menâbin*" (منابن) diye bilinen bir çeşidi de mevcuttu. Ülkeleri "*Zenbîr*" (زنبير) diye isimlendirilmiştir.

6- "*Sertîn*" (سرتين) diye bilinen bir çeşidi de vardır. Bunlar kral ve reisleri ölünce onların cesetlerini yakarlardı. Hayvanlarını da yakarlardı. Bu davranışlarıyla Hintlilere benziyorlardı. Kaf dağında ve Hazar'da bulunuyorlardı. Hazar memleketlerinde Hazar halkı ile birlikte *Sakâlîbe*'den ve Ruslardan insanlar mevcuttu. Kendilerini ateşe atmak suretiyle intihar ediyorlardı. Bunlar da *Sakâlîbe*'den bir tür idi. Diğer bazı *Sakâlîbe* grupları ise batıya yönelmişlerdi.¹⁴

Mes'udî'den naklettiğimiz yukarıdaki isimlerin o günün yerel dillerindeki isimlerin Araplar tarafından telâffuz edilmiş şekli olduğu kanaatini taşıyoruz. Nitekim *Sakâlîbe*'nin yaşadığı ülkelerin çeşitliliği de yukarıdaki isimlerin farklılığına sebep olmuştur denilebilir.

3. Sakâlîbe'nin Yaşadığı Ülkeler

Sakâlîbe ülkeleri hakkında kaynaklarda yer alan bilgilerden hangi bölgelerde yaşadıkları ve kimlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Ortaçağ'da kullanılan bu isim bu gün için söz konusu bölgelerin ve ülkelerin devamı olan ülkelerin tarihleri hakkında da bize bilgi verebilir.

¹⁴ Mes'udî, a .g. e., II, 33-35.

Makkarî'nin naklettiğine göre ilk olarak Endülüs'ün kuzey sahillerinde Okyanus'ta ve ona yakın olan Kaştâle (قشتالة) ve Burtukal (بُرْتُقَال) diye isimlendirilen bazı iç memleketlerde *Sakâlîbe* ve Ruslar yer alır. İkinci olarak Okyanus'ta yer alan Endülüs'ün kuzeyinde İngiltere / İngaltara (انكلطرا) adasıdır. Bunun dışında *Sakâlîbe* memleketleri ve Bürcân adaları diye bilinen bölgeye kadar uzanan memleketler vardır.¹⁵

Sakâlîbe'nin sınırlarını çizerken *Makkarî* şu bilgileri de vermektedir: Doğuda Franc adı verilen millet, komşuları *Sakâlîbe* milletiyle savaşıyorlar ve dinlerine muhalefet ediyorlardı. Onları esir alıyorlar ve kölelerini Endülüs topraklarında satıyorlardı.¹⁶

Zikredilmesi gereken ilk *Sakâlîbe* hükümdarlığı *Deyr/Dîyr* (الدير) lerdir. Geniş şehirlere sahiptiler. Çok sayıda bina yapmışlardı. Müslümanlar, ülkelerine çeşitli ticarî faaliyetler için giderlerdi.

Bu devleti *Sakâlîbe* devletlerinden *Evânic/Evanec* (الاوانج) izledi. Şehirleri ve çok sayıda binaları vardı. Geniş mülkleri vardı. Orduları çoktu. Nüfusları kalabalıktı. Aralarında rekabetten kaynaklanan savaşlar olurdu.

İbn Fadlan *Sakâlîbe*'yi "Bulgar Ülkesi" olarak nakletmektedir.¹⁷ Ardından bunları İdil-Volga Bulgar Devleti takip eder. Bunlar fizikî bakımından en güzel olanıydı. Sayıları çoktu ve güçlüydüler.¹⁸ Şimdi de *Sakâlîbe*'nin İslâm dünyasına giriş sürecini ele alalım.

B. SAKÂLİBE'NİN İSLÂM DÜNYASINA GİRİŞİ

1. Sakâlîbe'nin Müslüman Toplumlarında Yer Bulması

Araştırmalar göstermektedir ki Emeviler döneminde başlayan ve İskandinav ülkelere kadar yayılan ticarî ilişkiler söz konusudur. Ticarî nedenlerle kurulan temaslarla İsveç, Norveç, Finlandiya ve Baltık ülkeleriyle irtibat kurulmuş; alışverişlerde kullanılan en eskisi VII.

¹⁵ Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilmisânî, *Nefhu't Tib min Ğusni'l Endelüsîr Ratib*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, H. 1408 / 1988, I, 137.

¹⁶ Makkarî, a. g. e., I, 145.

¹⁷ İbn Fadlan, Ahmed b. Fadlan b. Abbas b. Raşid b. Hammad, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, 1995, s. 23-25.

¹⁸ Mes'udî, a. g. e., II, 35. Yukarıda İdil-Volga Bulgar Devleti ifadesini açıklayıcı olması sebebiyle ilave ettik. Metinde Türk devleti ifadesi geçiyor. (Müellif)

yüzyıla ve en yenisi XI. yüzyıla ait çok sayıda İslâmî gümüş sikke bulunmuştur.¹⁹ Bu sikkeler²⁰ söz konusu bölgelerle ticaret yapıldığını göstermektedir.

İslâm dünyasında ticaretin en gelişmiş devri olarak bilinen VII. yüzyılın sonundan XI. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde; Hazar denizi, Karadeniz ve Rusya'dan; samur ve sincap kürk, tilki derileri, kunduz kürkleri, benekli tavşan derileri, keçi, balmumu, ok, tutkal, amber, at derisi, bal, fındık, şahin, zırh takımı, köle, büyük ve küçük baş hayvan²¹, Avrupa'dan köleler, Bizans'tan ipekler, Rusya'dan ise kürk ve silah ithal ediliyordu.²² Bu alışverişler bölgeden ithal edilen köleler arasında *Sakâlibe*'nin de olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

İthalatın dışında Müslüman tacirlerin köle satın almaları için diğer bir seçenekleri de Bizans pazarlarıydı. Bizans pazarları bu hususta ünlüydü. İnsanlar doğudan, batıdan, güneyden, kuzeyden ticaret amacıyla bu pazara yöneliyorlardı.²³ Diğer bir pazar da Harezm pazarıydı. Burası da köle ticareti konusunda dikkat çeken bir yerdirdi.²⁴ Bölge, sahip olduğu zengin altın ve gümüş madenleri ile değil; *Sakâlibe*, Hazar ve Türk kölelerinin ticaretinin

¹⁹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 1975, s. 65, 66; Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, İstanbul, 1995, s. 104.

²⁰ *Sikke*: Ağırlığı önceden ayarlanmış, üzerinde darb edip tedavüle çıkaran ve istendiğinde geri almayı taahhüt eden devletin, hükümdarın ya da resmî otoritenin simge veya yazısının yer aldığı madenî para türüdür. Kelime Arapça'dan gelmekte olup "damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir demektir. Çoğulu olan meskukat da "damga ile damgalanmış" manasını taşır. Bir ödeme aracı olarak sikkeden önce tahıl ürünleri, araç gereçler, değerli madenî parçalar vb. para yerine kullanılırken sikkenin ortaya çıkışıyla bu çeşitlilik son bulmuş ve standart bir ödeme aracı ile işlem görme imkânı sağlanmıştır. Günümüzde kullanılan madenî bozuk paralar da –özellikleri itibarıyla gerçekte birer sikkedir. (Oğuz Tekin, "Sikke", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 179-184.)

²¹ Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, çev. H. Dursun Yıldız, İstanbul, 1979, s. 107-108.

²² J. H. Kramers, *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, çev. Ömer Rıza Doğrul, b. y. y., 1352 / 1934, s. 36.

²³ Kazvinî, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud, *Âsaru'l Bilad ve Ahbaru'l İbad*, Beyrut, 1960, s. 531.

²⁴ Ahmed Muhafaza, *er-Rakik fi'l Müctemai'l İslâmî hatta Sevratî'z Zenc*, Amman, 1407 / 1987, s. 78.

yapılmasıyla tanınırdı.²⁵ Türk köleler, Abbasilerin ilk yüzyılında *Sakâlîbe*'nin önüne geçti. Ama *Sakâlîbe*'nin önemi azalmadı. Bilhassa hadımların çoğu *Sakâlîbe* arasından seçildi.²⁶

Abbasiler döneminde fetihler azalmıştı. Ancak, yeni insan kaynaklarına ihtiyaç duyuldu. Bu noktadan hareketle ticarî faaliyetlerde köleler önemli bir yer tutmaya başladı. Sonuç olarak farklı unsurlardan oluşan çok sayıda köle İslâm dünyasına getirildi. Bu unsurlardan birisi de *Sakâlîbe*'dir.

Köle elde edilecek üç büyük alan vardı. Bunlardan birincisi "*Bilâdü's Sakâlîbe*" adını taşıyan, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'nın orman ülkeleri...İkincisi "*Bilâdü'l Etrak*" adını taşıyan Türklerin ülkesi veya Türkistan, yahut Orta Asya stepleri... Üçüncüsü "*Bilâdü's Sudan*" denen, Savan ve Afrika ormanının kenarında yer alan Siyahlar ülkesi..."²⁷

Müslüman yazarlar *Sakâlîbe* kölelerinin kaynağından söz ederken, *Sakâlîbe*'nin önemli bir kısmının İslâm dünyasına savaşlarda ele geçirilen esirler olarak geldiklerini kaydederler. *Sakâlîbe*, Kuzey Afrika'ya köle ticaretinin iki ana rotası üzerinden ulaşıyordu. Bunlardan biri İspanya yoluyla, diğeri Almanların Slavlarla yaptıkları savaşlarda ele geçirdikleri Slav esirlerin Kuzey Afrika'ya götürülmesi suretiyle gerçekleşiyordu. Tüccarlar, köleleri Almanya ve Fransa aracılığıyla İspanya'ya getiriyorlardı. Venedik'ten İslâm dünyasına ihraç edilen kölelerle ilgili ilk bilgi sekizinci yüzyılın ortalarına kadar gider. İslâm dünyasındaki *Sakâlîbe* arasında hemen tüm Slav ırkından köleler mevcuttu.²⁸

2. Endülüs Emevilerinde Sakâlîbe

Endülüs'te karşılaştığımız *Sakâlîbe* Endülüs toplumuna dışarıdan katılan bir topluluktur. Yahudi köle tacirleri ve korsanlar tarafından Doğu Avrupa'dan Endülüs'e getirilen Slav asıllı kölelerdi. *Sakâlîbe* daha çocukken Endülüs'e getiriliyordu. İslâmî bir terbiye ile yetiştirilip azat edilmelerinin ardından, sarayda ve orduda oldukça üst düzeyde ve önemli

²⁵ İstahrî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed, *el-Mesalik ve'l Memalik*, thk. Muhammed Cabir Abdülâl, Mısır, 1961, s. 103 ; İdrisî, Ebu Mansur Abdulmelik b. Muhammed, *Letaifu'l Mearif*, thk. İbrahim el-İbyarî-Hasan Kâmil es-Sayrafi, Kahire, 1960, s. 226.

²⁶ Bekrî, Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed, *Coğrafiyyetü'l Endelüs ve Avrupa min Kitabi'l Mesâlik ve'l Memâlik*, Beyrut, 1968, s. 181.

²⁷ Maurice Lombard, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, çev. Nezih Uzel, İstanbul, 1983, s. 181.

²⁸ Dmitrij Mishin, "The Saqaliba Slaves in the Aghlabid State", *35th Congress of Asian and North African Studies (CANAS)*, Budapest, July, 9, 1997, s. 237,238; William Hazin, *el-Hadaratü'l Abbasiyye*, Beyrut, 1984, s. 174.

vazifeler üstlenmekteydiler. *Sakâlibe*, Endülüs Devleti'nin son yıllarında Araplar ve Berberilere ilave olarak siyasî gelişmelere yön veren üçüncü bir güç odağı haline gelmiş; bu potansiyelleriyle, devletin yıkılışının ardından XI. yüzyılda Turtuşa, Meriyye, Mürsiye, Daniye ve Belensiye'de egemenliklerini ilan etmişlerdir.²⁹ *Sakâlibe*, Murabıtlar ve Muvahhidler döneminde de varlığını devam ettirmiştir.³⁰

Roma İmparatorluğundaki hâssa askerleri, daha sonra Merâkeş'deki şerifler hanedanı "Abidler" gibi, İspanya İslavları da, gittikçe sayıları artarak, Endülüs toplumunda büyük mevkiler elde ettiler ve önemli siyasî görevlere getirildiler. İlk defa yüksek dereceli sivil görevler, hatta askeri kumandanlıklar üstlenmeleri, III. Abdurrahman devrinde görülmektedir. Halife Slavlardan kendi devletinde Arap ileri gelenlerinin elinde bulundurduğu tesire karşı muvazene kurmak ve onlarla mücadele etmek hususunda faydalandı.³¹ Diğer bir anlatımla Araplar ve Berberiler arasındaki mücadelede dayanak olmaları için *Sakâlibe*'den yararlandılar.³² *Sakâlibe* en çok III. Abdurrahman zamanında arttı. Ardından onların sayısını artıran diğer halife Abdurrahman'ın torunu Hakem b. Hişam (m. 206/h.180-m. 822/ h.207) oldu. İlerleyen yıllarda Emeviler onların istihdamını kademeli olarak artırdılar. En çok sayıya Abdurrahman en-Nâsır (m.912/h.300-m.961/h.350) döneminde ulaştı. O, arkadaş çevresini ve ordusunu *Sakâlibe*'den oluşturdu. Onlarla savaş gibi çok önemli durumları onlarla istişare etti. Onları dinî görevlere getirdi. Abdurrahman en-Nâsır rivayete göre *Sakâlibe*'nin sayısını 3750'den 6087, sonra da 13750 kişiye artırdı.³³

²⁹ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları II (Medeniyet Tarihi)*, Ankara, 1997, s. 8-10. Söz konusu şehirler Endülüs şehirleridir.

³⁰ Sinan İlhan, "İspanya'da Yahudi Varlığının Menşei", *İstem*, Konya, 2010, V, 15,16; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Şahabettin Ergüven, "Ana Hatlarıyla XI.Yüzyılda Endülüs'te Sosyal Hayat", *İstem*, XIV; *Murabıtlar*: Kuzey Afrika, Endülüs ve Balear adalarında hüküm süren Berberî hanedanı ve devleti (1056-1147) Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız (İsmail Yiğit, "Murabıtlar", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 152-155.) *Muvahhidler*: Kuzey Afrika ve Endülüs'te hüküm süren Berberî hanedanı.(1130-1269)Ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız (Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 410- 412).

³¹ E. Lèvi-Provençal, "Sakâlibe", *İA*, X, 47.

³² Anwar G. Chejne, *Muslim Spain Its History and Culture*, Minneapolis, b. t. y. s. 114. Bu dönemde *Sakâlibe*'nin saraydaki varlığı IX. yüzyılda Bağdat'ta Abbasi halifelerinin ne Arap ne de İran'lı olmayan Türk ücretli askerlerine yönelmelerini hatırlatıyor. (a. g. e)

³³ İbrahim Za'rur, "Sakâlibe", *el-Mevsuatu'l Arabiyye*, Dimaşk, 2005, XII, 160.

Endülüs saraylarında hadımların varlığından da söz edilmektedir. Halife II. Hakem'in ölümü üzerine iki Slav hadım onun ölümünü sakladılar ve henüz çocuk yaşta olan velihtin halife ilan edilmesine mani olmaya çalıştılar.³⁴

Endülüs'te toplumun orta tabakasını oluşturanlar ev işlerinde ve diğer hizmetlerde çalıştırmak üzere *Sakâlîbe* köleler satın aldılar. Muhtemelen hadım olmayanlar ev dışında diğer zor işlerle uğraşıyorlardı. Bazen *Sakâlîbe* cariyelerden şarkı ve raks hususunda yararlanılıyordu. Bu grubun fiyatları cariyenin maharetlerine göre değişiyordu.³⁵

Endülüs'te *Sakâlîbe*'nin zaman içinde refah seviyesi yükseldi. Büyük malikâneler satın aldılar.³⁶ Endülüs'te Arap-İslâm Medeniyetini etkilediler. Böylece kültür hayatına katkı sağladılar. Onlar arasından âlimler, mütefekkirler ve şairler çıktı.³⁷ Yani *Sakâlîbe* ırkıdan olanlar Ortaçağ tarihinde doğuda ve batıda büyük bir rol oynadılar. Hem buldukları bölgeyi etkilediler, hem de oradaki diğer kavimlerden etkilendiler.³⁸

Ortaçağ'da diğer bazı İslâm memleketlerinde de *Sakâlîbe*'ye rastlanıyordu. Örneğin Mısır'a büyük heyetler halinde girdiler. Fatimî halifelerine hizmet eden önemli unsurlardan biri oldular. Devletin yapısında önemli etkiler bıraktılar.³⁹ Fatimî ordusunda da etkin idiler.⁴⁰

a. Sakâlîbe Hadımlar

"*Sakâlîbe*" kelimesinin Ortaçağ İslâm dünyasında hadım köleler için de kullanıldığı iddia edilmektedir. Ancak bu görüşün doğruluğu kesin değildir. Bu kelime XI. yüzyıldan itibaren hemen tüm İslâm kaynaklarında yer almaya başlamıştır. Bu yüzden *Sakâlîbe* denilince sadece köleler, ya da genel olarak hadımlar değil, özel kategoriye mensup köleler de anlaşılır.⁴¹

³⁴ E. Lèvi-Provençal, "Sakâlîbe", *IA*, X, 47,

³⁵ İsmet Abdüllatif Dendeş, "el-Endelüs fi Nihayeti'l Murabıtiyne ve Müstehelü'l Muvahhidiyne Asru'd Tavaifü's Sâni", Beyrut / Lübnan, 1988 / 1408, s. 260.; İbrahim Za'rur, a. g. .e., s. 160.

³⁶ Peter C. Scales, a. g. e. ., s. 135.

³⁷ İbrahim Za'rur, a. g. e. ., s. 161.

³⁸ Sıham Mustafa Ebu Zeyd, "Müslüman Mısır'da Sakâlîbe'nin Tarihi", *Mecelletu Külliyyati'd Dirasati'l İnsaniyye*, Ezher University, Sayı: 9, s. 144,145.

³⁹ Sıham Mustafa Ebu Zeyd, a. g. m. ., s. 145.

⁴⁰ Sıham Mustafa Ebu Zeyd, a. g. m. ., s. 148.

⁴¹ Dmitrij Mishin, a. g. m. ., *35th Congress of Asian and North African Studies*, s. 237, 238.

Yahudiler'in hadımlaştırma işiyle uğraştıkları kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yahudiler ilk defa Fransızlar için hadımlaştırma işi yapmışlardı. Fransızlarla Müslümanlar sınır komşusuydular. Buradan diğer ülkelere hadımları naklediyorlardı. Endülüs'te de Müslümanlardan bir grup hadımlaştırmayı öğrenmişti. Böylece bir çeşit "Müsle" olan hadımlaştırmayı zamanla serbest bıraktılar.⁴² Zira Emevi yönetimi hadımları sarayda istihdam ettiğinden hadımlaştırmayı da yasaklamadı.

⁴² Makkarî, a. g. e ., I, 145.; *Müsle*: Sözlükte "incitmek, sıkıştırmak, acı çektirmek, kıvrım, hile "gibi anlamlara gelen Farsça şikence (şikence), genel anlamıyla bir canlıya maddî ve manevî olarak yapılan haksız eziyeti, acı ve ıstırap veren muameleyi ifade eder. Arapça'da azab, ta'zib, müsle, zulm, eziyet gibi kelimeler de bazı nüanslarla bu anlamı içerir. Hukuk dilinde işkence, geniş anlamıyla bir şahsın maddî veya manevî varlığına yöneltilmiş maksatlı ve haksız eziyeti, acı ve utanç verici tutum ve davranışı, dar ve teknik anlamıyla ise itirafta bulunması için sanığa veya cezalandırma amacıyla suçluya yapılan aynı nitelikteki haksız davranışları ifade eder. Hz. Peygamber'in, telkin ettiği genel insanî ve ahlâkî ilkelerin ve bunları bizzat uygulayarak Müslümanlara örnek bir hayat modeli oluşturmasının yanı sıra hangi canlıya karşı işlenirse işlensin her tür işkenceyi şiddetle kınayan ve yasaklayan sözleri de Müslümanlar için genel bir davranış bilinci oluşturmayı hedefler. Bir kutsî hadiste Allah'ın, "Kullarıma işkence etmeyiniz." buyurduğunu bildiren ve "Dünyada insanlara işkence edenlere Allah da ahirette ceza verir." diyen Hz. Peygamber, işkencenin insanı yeryüzünün efendisi olarak yaratan Allah'a karşı da bir saygısızlık olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber haklı cezalandırmada bile yüze vurulmasını kınamış, Müslüman-gayri Müslim, hür-köle veya suçlu-suçsuz ayrımı yapmaksızın insanlara ve savaş şartlarında azılı düşmanlara bile işkence yapılmasını, haklı cezalandırmada ölçüyü kaçırıp işkence boyutuna vardırılmasını da uygun bulmamıştır. Dinî öğreti içinde yer alan bu genel ve özel hükümler, hem geniş anlamıyla hem teknik anlamda işkencenin İslâm toplumunda suç ve günah olarak algılanıp uygulamada en alt düzeyde kalmasını sağlayan bir zihniyetin temelleri olmuştur. Fıkıh literatüründe konunun daha çok sanık, suçlu, esir ve köle gibi zayıf tarafın haklarını koruyucu çizgide ele alınması da aynı gelişmenin bir parçasıdır. Bununla birlikte fıkıhın sosyal realiteyle ve toplumların şart ve gelenekleriyle yakın ilgisinin bulunması ve bu ortamda mümkün olan bir iyileştirmeyi hedef alması sebebiyle İslâm toplumlarında uygulamada işkence türü hak ihlallerinin bütünüyle ortadan kalktığını söylemek, yine fıkıh kültürünün bunlardan hiç etkilenmediğini iddia etmek doğru olmaz. (Şamil Dağcı, "İşkence", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII, 429, 430.)

İşkence konusu bağlamında hadımlaştırma hakkında da kısaca bilgi vermek yerinde olur. Hadımlaştırma yaygın olarak H. 200/ M. 800 yıllarında İslâm düşüncesinin gerilemesi sonucu eski doğu âdetleri İslâm dünyasına girmeye başladı. (Adam Mez, "Ortaçaman Türk-İslâm Dünyasında Köleler", *Ülkü*, çev. Cemal Köprülü, Sayı: 63, Ankara, 1938, XI, 216.) Hadımlaştırma işinin nasıl yapıldığı konusunda Tarihçi *Makdisî* şu bilgileri veriyor: Hadımlaştırma yapılırken çocuğun huyeleri yarıdır. Yumurtalıkları çıkarılır. Çocuk bu sırada çığlık atar. Yumurtalıklarından birisi yerinde bırakılır. Ameliyat sonrasında sol yumurtalık bırakılırsa şehveti olurdu. Sağ yumurtalık bırakılırsa sakalı çıkardı. Bazen de âleti alınır; idrar menfezi açılır ve buraya kurşun sıkıştırılırdı. Hadım, idrarını ya-

Abbasiler devrinde hadımların sayısı ve önemi bilhassa Halife Emin ile birlikte arttı. Halife çok sayıda beyaz ve siyah hadımı Bağdat'ta topladı. H. III / M. IX. yüzyılın başlarında Bağdat'ta 7000 siyah ve 4000 beyaz hadım vardı. Daha sonra beyaz hadımlar azalmaya başladı. Zira fiyatları artmıştı.⁴³ Halife Muktedir Billah'ın beyaz ve siyah 11000 hadım edilmiş kölesi (tavaşi) olduğu nakledilir. Bir Bizans elçi heyetinin Bağdat'ta kabulü esnasında 4000 beyaz ve 3000 siyah tavaşının merasimde hazır bulunduğu rivayet edilir.⁴⁴ Fiyatları oldukça pahalı olan hadımlar, İspanya üzerinden Bağdat'a getirilip halifenin sarayında hareme alınıyordu.⁴⁵ Endülüslü Emevi Halifesi Hakem'e hediye olarak yirmi *Sakâlîbe* çocuk hadım verildiği rivayet edilmektedir.⁴⁶

Adam Mez, beyaz ırk içinde seçkin olan *Sakâlîbe*'nin değerinin Türklerden yüksek olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Türkler ise bildiği üzere askerlik alanında istihdam ediliyordu.⁴⁸ *Sakâlîbe*'nin değerini artıran bazı özellikleri fizikî olarak dikkat çekmeleri⁴⁹, erkeklerinin hadım edilerek haremden değerlendirilmeleri, kadınlarının ise odalık olarak bulundurulmalarıydı.

İbn Hallikân, bu dönemde *Sakâlîbe*'den çok sayıda hadım toplandığını kaydeder.⁵⁰ *İbn Hurdazbih* ise batı denizlerinden *Sakâlîbe* kökenli hadımların getirildiğini nakleder.⁵¹ *Claude Cahen* de *Sakâlîbe*'nin yoğun olarak hadımlaştırıldığını ve harem aşası yapıldığını

parken bu kurşunu çıkarırdı. (Makdisî, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't Tekasîm fi Ma'rifeti'l Ekalîm*, Leiden, 1967, I, 212.)

⁴³ Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitabu'l Hayavan*, Kahire, 1356 / 1958, I, 106.

⁴⁴ İbn Hallikân, Ebu'l Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebubekir, *Vefeyâtü'l A'yân ve Enba'iz Zaman*, Beyrut, 1968, I, 271; M. Fuad Köprülü, "Hadım", *İA*, İstanbul, 1964, V-I, s. 46.

⁴⁵ Makdisî, Makdisî, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't Tekasîm fi Ma'rifeti'l Ekalîm*, Leiden, 1967, I, 210.

⁴⁶ Makkarî, a. g. e. , I, 384.

⁴⁷ Adam Mez, "a. g. m. ", *Ülkü*, çev. Cemal Köprülü, Sayı: 63, XI, 218, 219.

⁴⁸ Mustafa Zeki Terzi, "Gulâm", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, 178.

⁴⁹ Hilâl es-Sâbî, a. g. e. , s. 8. *Sakâlîbe*'nin itaatkâr ve samimi oldukları, dolunay gibi parlak yüzlü ve zarif oldukları kaynaklarda yer almaktadır. (Hilâl es-Sâbî, a. g. e. , s. 80.)

⁵⁰ İbn Hallikân, a. g. e. , I, 271.; İbn Fakih, el-Hemadanî, *Muhtasar Kitabu'l Buldan*, Leiden, 1886, II, 84.

⁵¹ İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdullah, *el-Mesalik ve'l Memalik*, Leiden, 1889, s. 92.

tesbit ediyor.⁵² Ancak hadımlaştırma ameliyatı İslâm topraklarında yapılmıyordu. Olsa bile nadir bir durumdu. Hadımlaştırma, Endülüs coğrafyasında serbest bırakılana kadar Yahudi tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştiriliyordu.⁵³

Makdisî, *Sakâlibe*'nin Endülüs'e getirilip hadım edildikten sonra Mısır ve Bizans bölgelerine getirildiğini naklediyor. Hadım edilenlerin nasıl ele geçirildiği konusunda ise müellif, bazı Rum ailelerin çocuklarını kiliseye adamak amacıyla ve kadınlarla meşgul olmalarının önüne geçmek için hadım ettirdikleri bilgisini veriyor.⁵⁴ Kaynaklarımızdaki bu bilgiler, hadımlaştırma gerekçelerinden sadece bir kaçıdır.

Sakâlibe'nin diğer önemli işlevi halifelik/kraliyet haremının muhafızlığını yapmaktı. Bunlar bu iş için istihdam edilen hadım edilmiş çocuklardı. Odalık cariyelerin çoğu *Sakâlibe*'dendi. Halife Hakem'in karısı da bunlardan birisiydi.⁵⁵ *Sakâlibe* hadımlar sultanlara severek hizmet etmekle tanınmışlardır.⁵⁶

b. Askerlik Alanında Sakâlibe

Ortaçağın çok uluslu devletlerinde ordunun yerel değil, yabancı unsurlardan oluştuğu bilinen bir gerçektir. Bir çeşit devşirme yöntemi de denilebilecek bu yöntemle ele geçirilen çocuk yaştaki köleler eğitimden geçirilip yetenekli olanları orduya hizmet için ayrılıyordu.

Sakâlibe askerî bakımdan Türklerden sonra en çok tercih edilen unsurdu.⁵⁷ Yukarıda da belirttiğimiz gibi kaynaklarda Slav adıyla da geçen bu topluluk, Abbasilerin ilk yüzyılında fazla öne çıkmamışsa da özellikle Halife Mütevekkil'den sonra, yani Türklerin etkinliğinin azalmaya başladığı dönemde askerî bakımdan en çok tercih edilen ırk olmuştur.⁵⁸ *Daniel Pipes* bu dönemdeki köle askerlerle ilgili bilgi verirken *Sakâlibe*'nin varlığına da temas edi-

⁵² Claude Cahen, *Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar İslâmiyet*, çev. Esat Nermi Erendor, Ankara, 1990, s. 117.

⁵³ İbn Havkal, Muhammed, *Suretü'l Arz*, Leiden, 1938, s. 92, 110.

⁵⁴ Makdisî, a. g. e. ., I, 210.

⁵⁵ Peter C. Scales, a. g. e. ., s. 134.

⁵⁶ Beyhakî, Ebu'l Fadl Muhammed b.Hasan, *el-Mehasin ve'l Mesavi*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim, Mısır, b. t. y., II, 395.

⁵⁷ Ali Mazaherî, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, çev. Bahriye Üçok, İstanbul, b. t. y., s. 364.

⁵⁸ Bkz. Bernard Lewis, *Religion and Society*, New York, 1974, s. 247.

yor.⁵⁹ *Sakâlîbe* ordu komutanlığına, halife koruması olarak, güvenlik görevlisi olarak, şehirlerin (vali, belediye işlerine) diğer bazı işlerine bakıyorlardı.⁶⁰

Sivil ve asker *Sakâlîbe* arasında farklar vardı: Mesela asker olanları hadım edilmişler ve onların çoğu Avrupa köle pazarından satın alınmamıştı. Bunlardan bir kısmı akınlarda yakalanmışlar ve ücretli asker olarak istihdam edilmişlerdi. Sonuç olarak, bunların çoğu kendi dillerini ve dinlerini korudular. Bir kısım *Sakâlîbe* idarî görevler için eğitilirken, diğerleri halifelik muhafızlığı için eğitiliyordu. Onlar *fetâ* ünvanı alırlardı ve çokları askerî önemlerini belirtmek için *Mukâtil* şeklinde ikinci bir isim daha alırdı. Hanedan idaresinin ilk yıllarından itibaren I. Hakem (M.796/822) *Sakâlîbe*'den "Mutes" olarak bilinen muhafız birliği oluşturdu. Onlar Arapça konuşuyorlardı. Çocuk yaşta saraya alınan bu kölelere Arapça öğretiliyor ve aralarında İslâm dinini benimseyenler oluyordu.⁶¹

3. Abbasilerde Sakâlîbe Unsuru

Abbasilerin ilk yıllarından itibaren *Sakâlîbe* unsuruna iltifat gösterildiği kaynaklarımızın verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Halife Mansur Missis(Massis) şehrine 1000 adam gönderdi. O daha önce Mervan'ın bu şehre yerleştirdiği İran'lı, Slav ve Hıristiyan Nabatlılardan bir kısmını Missis şehrine nakletti. Kendilerine, ekip biçtikleri bahçelerine karşılık olmak üzere şehirde arsalar verdi, ev yapmaları için yardım etti. Yeni gönderdiği askerlere arazi ve ev verdi.⁶²

Halife Mehdi de *Sakâlîbe*'ye itibar gösterdi.⁶³ Harun Reşid zamanında Diyar-ı Rum'a düzenlenen seferde Tarsus'ta *Sakâlîbe* ile savaşıldı. *Sakâlîbe* Rum kralına sığındı.⁶⁴ "Sakâlîbe Kalesi" olarak bilinen bir kale de fethedildi.⁶⁵

⁵⁹ Daniel Pipes, *Slave Soldiers And Islam*, London, 1981, s. 183.

⁶⁰ Abbâdî, Ahmed Muhtar, *es-Sakâlibetü fi Esbanya mea tahkiki Risaleti İbni Nahrasiyye es-Saklabî*, Madrid, H. 1373 / M.1953, s. 11,12.

⁶¹ Peter C. Scales, *a. g. e. .*, s. 134.

⁶² Belazurî, Ahmed b.Yahya b.Cabir b.Davud, *Fütuhu'l Buldan (Ülkelerin fethi)*, çev. Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s. 237, 238.

⁶³ Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Yak'ub b. Cafer b.Vehb, *Kitabu'l Buldan*, Beyrut, 1988, s. 10.

⁶⁴ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tarihu'l Ümem ve'l Müluk*, Beyrut, 1407, V, 614.

⁶⁵ İbnü'l Cevzî, *a. g. e. .*, IX, 182.

Halife Muktefi'nin 20000 kölesi olduğu ve bunlardan 10000' inin Sudan'lı ve *Sakâlibe*'den oluştuğu rivayet edilmektedir.⁶⁶ Kısaca Bağdat'ta Türk, Slav, Rum, Ermeni v.b çeşitli ırklardan köleler de vardı.⁶⁷ *Sakâlibe* hizmetçilerden tercümanlık faaliyetlerinde de faydalandığını da belirtmek gerekir.⁶⁸

Halife Muktedir Bulgar (*Sakâlibe*) kralına elçi olarak Ahmed b. Fadlan'ı göndermiştir. Ahmed b. Fadlan gördüklerini *İbn Fadlan Seyahatnamesi* adıyla kaleme aldığı eserinde şöyle anlatmıştır: Halifeye, *Sakâlibe* Kralı İlteber Almış (veya Almuş) b. Şilkî (veya Şelkey) bir mektup göndererek, kendisinden dini anlatacak, halife adına hutbe okutacak bir mescit ve minberin kurulması için bir heyetin gönderilmesini ve ayrıca düşmanlarından korunmak için bir istihkâm yapılmasını istiyordu. Halife de kralın bu isteklerini yerine getirdi.⁶⁹

Abbasiler döneminde Horasanlılar *Sakâlibe* esirleri ele geçirmekten sorumluydular. Bağdat'a getirilen bu esirler Akdeniz sahillerinden getiriliyordu. Aynı zamanda Mubaradiye, Kalberiye, Katalonya, Celikiyye gibi Endülüs'e komşu bölgelerden getiriliyordu. Bir kısmı da Rum Denizi kıyılarından, Mısır, Mağrib, Endülüs ve Fransa'dan getirilmişlerdi.⁷⁰

⁶⁶ Hilâl es-Sâbi, Muhassın, *Rüsumu Dâri'l Hilâfe*, b. y. y.,1965, s. 8.

⁶⁷ Muhammed Abdulcebbar Beg, "Abbasi İdaresi Altındaki İslâm Toplumunda Serfler", çev. Süleyman Tülüçü, *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Der. Sayı: 7*, İstanbul,1986, s. 521, 522.; Richard Nelson Frye, *Ortaçağın Başarısı Buhara*, çev. Hasan Kurt, Ankara, b. t. y., s. 138.

⁶⁸ Muhammed Muhtar el-Kâdî, "Eseru'l Müslimîn fi'l Hadâratî'l İnsaniye", *Mecelletu'l Ezher*, Sayı: 9-10, Kahire, 1967, XXXVIII, 948.

⁶⁹ İbn Fadlan, a. g. e. ., s. 23-25; Ayrıca bkz. Rihletü İbn Fadlan (İbn Fadlan Seyahatnamesi), çev. Lütfi Doğan, a.g. dergi, Sayı: I-II, c. III, s. 59-80.

⁷⁰ Mes'udî, Ebi'l Hasen Ali b.Hüseyn, *et-Tenbihu ve'l İşraf*, tsh. Abdullah İsmail, Bağdad, H. 1357 / M. 1938, s. 50

Sonuç

Beyaz ırkın en seçkin kölelerinden sayılan *Sakâlibe*'nin kaynaklardan anlaşıldığına göre, Slav ırkını ifade ettiği anlaşılacakla birlikte, bugün bildiğimiz Kuzey ve Doğu Avrupa ülkelerinin halklarının ataları oldukları şeklindeki bir değerlendirme kanaatimizce daha doğrudur.

Araştırmamızda zikredildiği gibi *Sakâlibe* tarafından kurulduğu anlaşılan ve zikrettiğimiz bazı devlet isimleri bugün aynı isimlerle varlığını devam ettirememiştir. Bugün Kuzey Avrupa'da slavlaşmış ülkeler dikkate alındığında örneğin bir kaynağımızda *Evanic (Evanec)* adıyla ifade edilen devletin bağımsızlığını kaybederek, bugün bölgede egemen olan bir devletle bütünleşmiş olması muhtemeldir.

Endülüs Emevilerinde ise *Sakâlibe* bir dönem devletin en itibarlı unsuruydu. Endülüs coğrafyasına III. Abdurrahman ile birlikte giren bu unsur bölgeyi siyasî ve kültürel bakımlardan etkilemiştir.

Abbasilerin ilk yüzyılında *Sakâlibe*, Türklerden sonra kendilerinden en çok söz ettiren unsur olmuştu. Mevaliye önem ve öncelik veren Abbasiler, *Sakâlibe*'ye itibar etmeye başladılar. Abbasi halifeleri beyaz ırkın seçkinlerinden olan *Sakâlibe*'ye Türklerin etkinliklerinin azaldığı ikinci yüzyıldan itibaren askerlik alanında önemli ölçüde ağırlık verdiler. İlave olarak *Sakâlibe* cariyeler de odalık olarak haremdeki yerlerini almışlardır. Harem hayatının vazgeçilmezlerinden olan hadımlar arasında önemli sayıda *Sakâlibe* köle mevcuttu. Çalışmamızdan anlaşıldığı üzere Endülüs Emevileri de saray haremde cariyeler bulundurmuşlar ve hadımlar istihdam etmişlerdir.

Kaynakça

- Ahmed Muhafaza, *er-Rakik fi'l Müctemai'l İslamî hatta Sevrati'z Zenc*, Amman, 1407/ 1987.
- Ayalon, David, *Eunuch, Caliphs And Sultans*, Jerusalem, 1999.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, 1990.
- Bekrî, Abdullah b. Abdulaziz b. Muhammed, *Coğrafiyyetü'l Endelüs ve Avrupa min Kitabi'l Mesalik ve'l Memalik*, Beyrut, 1968.
- Belazurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Fütuhu'l Buldan*, çev. Mustafa Fayda, Ankara, 2002.
- Beydilli, Kemal, "Rusya", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV.
- Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 1992.
- Cahen, Claude, *Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar İslâmiyet*, çev. Esat Nermi Erendor, Ankara, 1990.
- Cahız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitabu'l Hayavan*, Kahire, 1356/ 1958.
- Dağcı, Şamil, "İşkence", *DİA*, İstanbul, 2001, XXIII.
- Ergüven, "Şahabettin, Ana Hatlarıyla XI. Yüzyılda Endülüs'te Sosyal Hayat", *İstem*, XIV.
- E. Lévi-Provençal, "Sakâlibe", *İA*, İstanbul, 1966, X.
- Fyre, Nelson Richard, *Ortaçağ Başarısı Buhara*, çev. Hasan Kurt, Ankara, b.t.y.
- Ğıtas Ni'me, "es-Selefiyyun", *el-Mevsuatu'l Arabiyyetü*, Dımaşk, 2005, c. XI.
- Hududu'l Alem*, çev. (ing.) V.Minorsky, London, 1937.
- İbnü'l Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l Müluk ve'l Ümem*, Beyrut, 1992.
- İbn Hallikân, Ebu'l Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebubekir, *Vefeyâtü'l A'yân ve Enbaü'z Zaman*, Beyrut, 1968.
- İbn Havkal, Muhammed, *Suretü'l Arz*, Leiden, 1938.

- İdrisî, Ebu Mansur Abdulmelik b. Muhammed, *Letaifu'l Mearif*, thk. İbrahim el-Ebyarî-Hasan Kâmil es-Sayrafî, Kahire, 1960.
- Hazin, William, *el-Hadaratü'l Abbasiyye*, Beyrut, 1984.
- Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, Ankara, 1975.
- Hitti, Philip K., *Arap Tarihinin Mimarları*, çev. Ali Zengin, İstanbul, 1995.
- İbn Hurdazbih, Ubeydullah b. Abdullah, *el-Mesalik ve'l Memalik*, Leiden, 1889.
- İbn Fadlan, Ahmed b. Fadlan b. Abbas b. Raşid b. Hammad, *İbn Fadlan Seyahatnamesi*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, 1995.
- İbnü'l Fakih, el-Hemedanî, *Muhtasarü Kitabi'l Buldan*, Leiden, 1886.
- İlhan, Sinan, "İspanya'da Yahudi Varlığının Menşei", *İstem*, Konya, 2010, V.
- İstahrî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed, *el-Mesalik ve'l Memalik*, thk. Muhammed Cabir Abdülâl, Mısır, 1961.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhu'l A'sa fi Sinaati'l İnşa*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1407 / 1987.
- Kazvinî, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud, *Âsaru'l Bilad ve Ahbaru'l İbad*, Beyrut, 1960.
- Köprülü, M. Fuad, "Hadım", *İA*, İstanbul, 1964.
- Kramers, J. H., *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*, çev. Ömer Rıza Doğrul, b.y.y., 1352 / 1934.
- Lewis, Bernard, *Race And Slavery in the Middle East*, New York, 1990.
- _____, *Religion And Society*, New York, 1974.
- _____, *Tarihte Araplar*, çev. H. Dursun Yıldız, İstanbul, 1979.
- Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, çev. Nezih Uzel, İstanbul, 1983.
- Makdisî, Şemsüddin Ebî Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Ahsenü't Tekasîm fi Ma'rifeti'l Ekalîm*, Leiden, 1967.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilmisânî, *Nefhu't Tîb min Ğusni'l Endelüsü'r Ratîb*, thk. İhsan Abbas, Beyrut, H. 1408 / 1988.

- Mazaherî, Ali, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, çev. Bahriye Üçok, İstanbul, b.t.y.
- Mes'udî, Ebu'l Hasan Ali b.Hüseyn, *Murucu'z Zeheb ve Meâdinü'l Cevher*, thk. Said Muhammed el-Lehhâm, Beyrut, 1417 / 1997.
- Mez, Adam, "Ortaçaman Türk-İslâm Dünyasında Köleler", çev. Cemal Köprülü, *Ülkü*, Sayı: 63, Ankara, 1938.
- Milkowicz, Vladimir, "The Slovenizm And Servian-Croatian Race", *The World's History*, Ed. H. F.Helmolt, London, 1907.
- Mishin,Dmitrij, "The Saqaliba Slaves in the Aghlabid State", *35th Congress of Asian and North African Studies (CANAS)*, Budapest, July, 9, 1997.
- Muhammed Abdulcebbar Beg, "Abbasi İdaresi Altındaki İslâm Toplumunda Serfler", çev. Süleyman Tülücü, *Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Der. Sayı: 7*, İstanbul, 1986.
- Mukaddesî, Muhammed b.Ahmed, *Ahsenü't Tekasîm fi Ma'rifeti'l Ekalîm*, Ed. M.J. De Goeje, Leiden, 1906.
- Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları II (Medeniyet Tarihi)*, Ankara, 1997.
- _____, "Muvahhidler", *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXI.
- Pipes, Daniel, *Slave Soldiers And Islam*, London, 1981.
- Sâbî, Hilâl b. Muhassin, *Rüsumu Dâri'l Hilâfe*, Bağdat, 1964.
- Scales, Peter C., *The Fall of the Caliphate of Cordoba Berbers And Andalusis in Conflict*, E.J.Brill, Leiden-New York, Köln, 1994.
- Taberî, Muhammed b.Cerîr, *Tarihu'l Ümem ve'l Müluk*, Beyrut, 1407.
- Taşığıl, Ahmet, "Sakâlibe", *DİA*, İstanbul,2009, c. XXXVI.
- Tekin, Oğuz, "Sikke", *DİA*, İstanbul, 2009, c. XXXVII.
- Terzi, Mustafa Zeki , "Gulâm", *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIV.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981.
- Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Ya'kub b.Ca'fer b.Vehb, *Tarihu Ya'kubî*, Beyrut, 1379/ 1960.
- Yiğit, İsmail, "Murabıtlar", *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXI.

**The Concept of "Saqaliba" and Its Introduction to the Islamic World
-In the Light of Islamic Sources-**

Citation / ©-Özdemir. M.N. (2011). The Concept of "Saqaliba" and Its Introduction to the Islamic World -In the Light of Islamic Sources-, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 11 (1), 89-107.

Abstract- *Saqaliba comes from the blood of Prophet Noah's son, Yafes. In Islamic sources of the Medieval Age, the Slavics and the slaves of the Slavic origin were called Saqaliba. They divided into various clans and decomposed to different lands. Bulgarians are the ones who founded a state among those clans. Saqaliba was captured as captives in wars. They were also purchased in the slave bazaars of Byzantium and Harezm. The caliphs of Abbasids and Andalusian Umayyads gave importance to them. In Harem, there were also female Saqaliba slaves(concubines). The ones who were castrated (eunuch) were employed in Harem. There were Saqalibas who were employed in the army due to their military capability, too.*

Key words- *Saqaliba, slave, Eunuch, Abbasid, Caliph, Medieval Age, North Africa, Byzantium, Andalusia.*